

Idrok ko'lamini tadqiq qilish

Ilhomjonova Ozoda

Toshken Amaliy Fanlar Universiteti Pedagogika
va Psixologiya yo'nalishi 3-kurs talabasi

Akbaraliyeva Asilaxon

Ilmiy rahbar: Toshken Amaliy Fanlar Universiteti
Psixologiya kafedrası o'qituvchisi:

Annotatsiya: Pertseptiv doirani tekshirish insonning atrof-muhit va unga bog'liq hodisalarni idrok etish qobiliyatini tushunishga intiladi. Ushbu maqolada idrokning psixologik va fiziologik asoslari, uning miya faoliyati bilan bog'liqligi va rivojlanishiga ta'sir qiluvchi o'zgaruvchilar va cheklovlar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari, shuningdek, idrokni kuchaytirish strategiyalarini aniqlab beradi va uning ta'lim va rivojlanishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: idrok, idrok kengligi, psixologiya, fiziologiya, idrok, tarbiya, rivojlanish.

Kirish. Insonning idrok etishi tashqi muhit haqida ma'lumot olish, uni anglash va kognitiv qayta ishlashning ko'p qirrali jarayonidir. Idrokning kengligi shaxsning bir vaqtning o'zida to'liq idrok etishi va o'zlashtirishi mumkin bo'lgan bilim darajasini bildiradi.

Bu mavzu ham ilmiy, ham amaliy nuqtai nazardan ahamiyatlidir, chunki idrok shaxsning kognitiv jarayonlariga, qaror qabul qilish qobiliyatiga va atrof-muhitga moslashishiga bevosita ta'sir qiladi. Maqolada idrok doirasi ortidagi psixologik va fiziologik mexanizmlar, uning cheklovlari va takomillashtirish usullari ko'rib chiqiladi. F.I.ning "Umumiy psixologiya" darsligi.

Haydarov va N.I. Xalilova idrokning keyingi ta'rifini beradi. Idrok shaxsdagi sezgi a'zolarini bevosita qo'zg'atuvchi narsa, hodisa va tasvirlarning aqliy tasviri deb ta'riflanadi. Yuqorida aytib o'tilgan bayonotlar shuni ko'rsatadiki, insonning beshta hissiyotini rag'batlantirish orqali biz miyamizdagi narsalar, hodisalar, jarayonlar va holatlarni har tomonlama ko'ramiz. Ta'lim jarayoni kontekstida o'quvchi material bilan ikkita asosiy sezgi: ko'rish va eshitish orqali shug'ullanadi va shu orqali yangi mavzular va bilimlarni oladi. Talaba o'qituvchining ma'ruza o'qishini vizual tarzda kuzatadi. U eshitish qo'zg'atuvchilarini eshitish hissi orqali, sezgi retseptorlari orqali sodir bo'ladigan idrok jarayoni bilan idrok qiladi. Sezgi organlarining markazlari yuqori asabiy faoliyatning cho'qqisi bo'lgan miyada joylashgan bo'lib, butun tananing harakati asab tolalari, neyronlar, aksonlar, dendritlar, Shvann hujayralari orqali uzatiladigan signallarni tahlil qilish va idrok etish orqali boshqariladi. va sezgi organlari orqali olingan ma'lumotlar. Markaziy asab tizimi asab tolalari orqali butun tanani tartibga soladi. Bizning ongimiz bizga jarayon yoki hodisani yanada chuqurroq va to'liqroq tushunish va ko'rish imkonini beradi. Beshta sezgi a'zosining birortasiga ta'sir qiladigan kasallik uning ishini buzadi, natijada idrok pasayadi. Men inson tanasidagi barcha hujayralar va organlar kognitiv jarayonlarni optimallashtirishga yordam beradi, mavjudlikni tushunishni kuchaytiradi va tezkor bilimlarni targ'ib qiladi. Ko'rish qobiliyatining buzilishi idrok etishda qiyinchiliklarga olib keladi. Masalan, ta'lim jarayonida diqqatni jamlash orqali yangi bilimlarni o'zlashtirishda ko'rish hissi ustunlik qilishi odatda aniqlanadi. Vizual idrok etishimizdagi kamchiliklar seans davomida stsensariy va jarayonlar haqida xulosa chiqarishimizga xalaqit beradi.

Insonning bilimi, qobiliyati va malakasi doimo idrok orqali kengayib boradi. Binobarin, idrok etish, ya'ni har tomonlama rivojlangan shaxsdagi kognitiv faoliyat shaxsning shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Masalan, talaba va professor o'rtasida ilmiy matnni tushunishda sezilarli tafovut mavjud. Talaba ilmiy ish yoki maqolaning muayyan bo'limlarini qayta o'qib chiqish va tushuntirish uchun professor bilan maslahatlashish orqali tushunishga intiladi. Professor materialni ko'rib chiqqach, uni qiyinchiliksiz tushunadi va agar kerak bo'lsa, qo'shimcha tushunchalar beradi. Bu shuni ko'rsatadiki, bizning oldingi bilimlarimiz idrok etish jarayonini osonlashtiradi va kuchaytiradi. Murakkab kognitiv jarayonlar uchun idrokning hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan asosiy sabablari borlik va hodisalarni ularning shakli, vazni, hajmi va tarkibiy qismlarini o'z ichiga olgan bevosita tushunishimizdir.

Shu nuqtai nazardan, bizning sezgi organlarimiz muhim yordamchi sifatida ishlaydi. Yuqori asabiy faollik hissiy retseptorlar orqali atrof-muhit, tana va tashqi dunyodan keng ma'lumot oladi. Sensor retseptorlarini shartli ravishda uch turga ajratamiz: Ekstraretseptorlar - tashqi dunyodan qo'zg'atuvchilarni aniqlaydi; Intraretseptorlar - ichki organlardan signallarni qabul qilish; Propriocepterlar - mushaklar, tendonlar, bo'g'inlar va suyaklardan keladigan impulslarni sezish. Sezgi a'zolari orqali idrok etishni murakkab jarayon sifatida tasniflab, biz buni qovunni idrok etish harakati bilan misol qilib keltiramiz. Har bir idrok bir vaqtning o'zida bir nechta sezgilarni o'z ichiga oladi. Masalan, qovunni idrok etishda uning shakli va rangini ushlaydigan vizual tuyg'u kiradi; uning xushbo'yligini aniqlaydigan hidlash hissi; va uning ta'mini baholovchi ta'm hissi va boshqalar. Ushbu misol idrok etishda bir nechta sezgi organlarining birgalikdagi ishtirokini ko'rsatadi. Idrokning neyrofiziologik asoslari miya yarim sharlarida sodir bo'ladigan jarayonlarni nazarda tutadi, xususan, quyidagi usullarni o'z ichiga oladi. "Sezgiga o'xshash idrok refleksli jarayondir." I.P. Pavlovning ta'kidlashicha, idrok bizning retseptorlarimizga tashqi ob'ektlar va hodisalarning ta'siri tufayli miya yarim korteksida o'rnatilgan shartli

reflekslarning vaqtinchalik neyron aloqalariga asoslanadi. Tashqi ob'ektlar va hodisalar murakkab stimullar sifatida ishlaydi. Ushbu murakkab stimullarning kompleks tahlili va sintezi analizatorlar qobig'ining yadrosida amalga oshiriladi. Sezish hissiyotlarga nisbatan miya tomonidan kognitiv tahlil va umumlashtirishning yanada rivojlangan darajasidir. Insonning yuqori nevrologik faolligi uchun mas'ul bo'lgan markaziy asab tizimida ongli idrok etish uchun zarur bo'lgan sezgir retseptorlar markazlari joylashgan kulrang moddadan tashkil topgan miya yarim korteksi mavjud. Barcha retseptorlarning markazlari miya yarim sharlari po'stlog'i bo'lib xizmat qiluvchi bosh miya po'stlog'ining kulrang moddasida joylashgan. Miya po'stlog'ida o'n to'rt milliard (14 milliard) neyron mavjud bo'lib, ular inson tanasidagi sezgi a'zolarining ishlashi, ongga ma'lumot uzatish va har tomonlama idrok etish va bilish uchun juda muhimdir. Taqdim etilgan material idrokni har tomonlama tushunish imkonini beradi. Keling, idrok patologiyalarini ko'rib chiqaylik. 4 Darslikda idrok etish patologiyasi haqida to'liq ma'lumot berilgan, xususan, sezgi retseptorlari bilan boshlanadigan idrok etish buzilishi aniqlangan. Teri sezuvchanligining buzilishi: Sensor buzilishlar sezilarli xilma-xillikni namoyon qiladi. Sensor analizatorlarning periferikdan markaziy korteksgacha bo'lgan har qanday hududiga shikast etkazish hissiy buzilishlarga olib keladi. Nevrologik kasalliklarda teri sezuvchanligidagi o'zgarishlar tez-tez qayd etiladi. Teri sezgirligining pasayishi (og'riq, harorat va teginish) gipoesteziya, ko'tarilishi giperesteziya va to'liq yo'qolishi anesteziya deb ataladi. Haroratni idrok etishning yo'qolishi bilan tavsiflangan sharoitlarda, masalan, siringomiyeliya, bemorning terisi og'riqni sezishga qodir emas, hatto kuchli kuyishlar bo'lsa ham. Tanani engil silashda seziladigan taktil tuyg'u og'riq va haroratni his qilishdan ko'ra kamroq buziladi. Teri hissiyotidan tashqari, insondagi boshqa sezgi retseptorlari, turli darajadagi buzilishlarni namoyon qilganda, vositalar yo'qligida muqarrar ravishda idrok etish jarayoniga ta'sir qiladi. Masalan, eshitish idrokining o'zgarishi atrof-muhit shovqinlarini tahlil qilishga to'sqinlik qiladi, natijada oddiy idrokni qayta ishlashdan idrok etish jarayonining pasayishiga o'tadi. Ko'plab boshqa

idrok etish kasalliklari illyuziya va gallyutsinatsiyalar deb tasniflanadi. Ushbu toifalarni kasallik holatlarida tekshirish idrok etish bilan bog'liq jarayonlarni ochib beradi. 3 Illuziya F.I.ning "Umumiy psixologiya" darsligida tasvirlanganidek, bizga ta'sir etuvchi hodisalarni noto'g'ri idrok etish sifatida tavsiflanadi. Haydarov va N.I. Xalilova. Ko'proq adabiyotlarga murojaat qilib, idrokdagi illyuziyaning quyidagi ta'rifi uch kelish mumkin. 2 Ba'zi hollarda hislar noto'g'ri bo'lishi mumkin. Hodisalarning bunday noto'g'ri taassurotlari illyuziya deb ataladi. 2 Illuziyalar ko'plab misollar orqali aniqlangan.

Tarixiy nutq Aristotel illyuziyasi tushunchasini o'z ichiga oladi, bu quyidagilarni anglatadi. Misol uchun, bir vaqtning o'zida ko'rsatkich va o'rta barmoqlarimiz bilan no'xat yoki biron bir sharsimon jismni siqib, uni aylantirganda, biz bir emas, balki ikkita no'xatning ostidagi hisni sezamiz. Bitta narsani ikkita deb idrok etish hodisasi Aristotel illyuziyasi deb ataladi. Bu stsenariy sog'lom, odatiy odamda deyarli bir xil. Yoritilgan xonada ob'ektni idrok etish noto'g'ri; uni to'liq aniqlash mumkin emas. Binobarin, derazadagi pardalar qo'rquv tuyg'usini keltirib chiqaradigan arvoh figurasi bilan yanglishishi mumkin. Biroq, bo'shliqni yoritganda, vizual retseptorlar ob'ektni shunchaki parda sifatida aniqlaydi. Bu hodisa universal tarzda kuzatiladi; Masalan, bolalar qorong'u xonada osilgan kiyimlarni ko'rganlarida, ularning tasavvur qobiliyatlari ta'sirida ko'pincha qo'rqinchli mavjudotlarni sezaдилar va qo'rquvni boshdan kechiradilar. Bu hodisa kattalarda ham namoyon bo'ladi. Vizual illyuziyalarning patologik tasnifi: Derealizatsiya buzilishlari o'ziga xos vizual illyuziyalar bo'lib, ularda idrok etilayotgan ob'ekt ma'lum darajada transformatsiya xususiyatlarini namoyon qiladi. Mikropsiya atrofdagi ob'ektlarning idrok qilinadigan hajmining qisqarishi bilan tavsiflangan pertseptiv buzilishni anglatadi, makropsiya esa ularning idrok etilgan hajmining oshishi bilan tavsiflangan buzilishni bildiradi. Dismegalopsiya atrofdagi ob'ektlarning o'sishi, kengayishi va buzilishini o'z ichiga oladi va porropsiya - bu ob'ektning idrok etilgan masofasi cho'zilgan yoki qisqargan ko'rinadigan holat. Keling, shaxsiyat buzilishlari doirasidagi gallyutsinatsiyalarni

muhokama qilaylik. Ma'lumotlar 2023-yil oktabrgacha o'rganilgan. Gallyutsinatsiyalar quyidagicha tavsiflanadi: Gallyutsinatsiyalar inson ongida eshitish tajribasi yoki taktil sezgilar kabi turli ko'rinishlarning paydo bo'lishi bilan tavsiflanadigan idrokning psixopatologik hodisasidir. narsa va hodisalarni idrok etish bilan. Gallyutsinatsiyalar vaqti-vaqti bilan qo'rquvdan kelib chiqadigan vaqtinchalik ruhiy buzilishning alomati sifatida qaraladi va miya yarim korteksida sekin (patologik) qo'zg'alish jarayonlarining buzilishi natijasida, ba'zan intoksikatsiya, zaiflik yoki asab tizimining haddan tashqari charchoqlari tufayli paydo bo'lishi mumkin. Gallyutsinatsiyalar turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin, asosan: mavjud bo'lmagan narsalarni idrok etish; muayyan ovozlari yoki shovqinlarning eshitish tajribasi; va hidlar kabi mavjud bo'lmagan narsalar hissi. Bu misol pertseptiv buzilish odatiy holat emasligini ko'rsatadi; shaxsiyatning o'zgarishi va idrok etish buzilishi sodir bo'lishini tasdiqlaydi. Biz gallyutsinatsiyalarning keyingi ta'rifini topamiz: Pertseptiv buzilish ma'lum nevrologik va psixiatrik kasalliklarda namoyon bo'ladi. Bular gallyutsinatsiyalar, illyuziyalar va psixosensor kasalliklarni o'z ichiga oladi. Gallyutsinatsiyalar jabrlanuvchi oldida haqiqatda mavjud bo'lmagan narsalar va hodisalarni idrok etishni anglatadi. Gallyutsinatsiyalar miya yarim korteksida inert qo'zg'alishning paydo bo'lishi va uning ustunligi bilan bog'liq. Biz ta'rifni ko'rib chiqdik. Keling, gallyutsinatsiyalarning turli toifalarini ko'rib chiqaylik: gallyutsinatsiyalar, agar shaxs, moddiy ob'ekt yo'qligiga qaramay, uning mavjudligiga qat'iy ishonganida, mavjud bo'lmagan mavjudotlarni haqiqiy kabi qabul qilganda paydo bo'ladi. Bu idrok etish patologiyasini tashkil qiladi. Gallyutsinatsiyalar quyidagi toifalarni o'z ichiga oladi: eshitish, ko'rish, yoqimsiz hid bilish, turli xil yoqimsiz hislar va eng og'ir xilma-xillik, buyruq gallyutsinatsiyalari.

Eshitish gallyutsinatsiyalari (akustik) ruhiy va turli xil somatik kasalliklarda eng keng tarqalgan shakldir. Bunday holda, idrok etish buzilishi tufayli bemor bir nechta ovozlarni, tovushlarni va hatto o'z ovozini idrok etadi, u bilan dialogga kiradi. Pertseptiv

buzilishlardan kelib chiqadigan vizual gallyutsinatsiyalar mavjud bo'lmagan shaxslarni, turli xil hayvonlarni, ko'rinishlarni idrok etish va kuchaygan vahima hissi bilan tavsiflanadi; ba'zi hollarda bu holat jiddiy vasvasalarni keltirib chiqarishi mumkin. Buzilgan idrokning patologik holati bo'lgan odam ko'plab yoqimsiz hidlarni, shu jumladan terning hidini sezadi va ular yoqimsiz hid chiqaradigandek his qiladi. Turli xil noxush tuyg'ularni boshdan kechirish (senestopatiya) buzilgan idrok davrini o'z ichiga oladi, bunda odam turli kasalliklarni sezadi, shifokorga murojaat qiladi, o'tkir yuqumli kasalliklarga duchor bo'ladi, deb hisoblaydi, onkologik kasalliklarni o'z-o'zidan tashxis qiladi va bunday holatlarning yo'qligiga qaramay, kasallikka ishonchini saqlaydi. ekspertiza paytida olingan ma'lumotlar. Buyruqbozlik (imperativ) gallyutsinatsiyalar eng xavfli hisoblanadi, chunki ular odamlarni yaqin atrofdagilarga hujum qilish, jarohat etkazish yoki hatto sevikli odamni o'ldirish kabi zararli harakatlarni bajarishga majbur qiladi, shuningdek, pichoq otish yoki o'qotar qurolni otish ko'rsatmalari bilan bir qatorda. Kognitiv buzilishlar ruhiy holatning o'zgarishi, uyqudagi qiyinchiliklar, ishtahani yo'qotish, sabrsizlik, zo'riqish, dushmanlik, yaqin qarindoshlarga nisbatan nafratlanish, qo'llarning, boshning yoki tanasining tez-tez harakatlanishi, oila a'zolariga nisbatan adovat bilan birga davom etadi. Bu holat shizofreniya paydo bo'lishini anglatadi. Shizofreniya - bu xulq-atvor, idrok etish, idrok etish, tasavvur qilish va xotira muammolari bilan tavsiflangan ruhiy kasallik bo'lib, butun ruhiy jarayonlarga ta'sir qiluvchi patologik holat sifatida qoraladi. Shizofreniya - bu shaxsning keskin yoki asta-sekin o'zgarishi, energiya darajasining pasayishi, introversiyaning kuchayishi, hissiy qashshoqlik va kognitiv funktsiyalarning parchalanishi bilan tavsiflangan ruhiy kasallik. [6] Kasallik dastlab 1898 yilda nemis psixiatri E. Kraepelin tomonidan "erta demans" degan ma'noni anglatuvchi "dementia praecox" sifatida tavsiflangan va 1911 yildan boshlab psixiatrlar tomonidan kengroq tekshiruvdan o'tkazilgan. Asosiy omillarga ijtimoiy muhitning ta'siri kiradi. , individual irodaning etishmasligi, noto'g'ri tarbiya, ota-onalarning psixologik faolligi. o'smirlik, irsiy ta'sirlar,

ota-ona yoki ajdodlar naslida ruhiy kasalliklarning mavjudligi va miya travmatik shikastlanishi, og'ir qo'rquvlar, fobiyalar, stresslar, noqulay tug'ruq holatlari, qon oqimidagi turli viruslar va noma'lum bakteriyalar va xavfli kasalliklarning oqibatlari tug'ruq, jarohatlar va baxtsiz hodisalar paytidagi harakatlar. Shizofreniya tibbiyotda ruhiy kasallik sifatida tasniflanadi, asosan 18-35 yoshdagi ayollarga ta'sir qiladi. Bu tarqalish shaxsning hissiy-irodaviy sohasidagi kamchiliklar bilan bog'liq bo'lishi mumkinligini ko'rsatadigan farazlar mavjud. Insonning irodasizligidan kelib chiqadigan turli hodisalar va holatlar qo'rquvdan kelib chiqqan qayg'uli kayfiyat va kognitiv buzilishlarga yordam beradi. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlarga e'tibor qaratish shuni ko'rsatadiki, idrokning ahamiyati insonning dunyoni idrok etishi, shuningdek, uning kognitiv jarayonlari, bilimlarni egallashi, ko'nikmalarini rivojlantirish va umumiy shaxsiy o'sish uchun juda muhimdir. Shaxsning kamolotga erishishi uchun ularni ijtimoiy va sog'lom muhitda tarbiyalash, shuningdek, psixologik ta'limni hayotning har bir bosqichida ruhiy salomatligidagi rivojlanish o'zgarishlariga moslashtirish juda muhimdir. Optimal va qulay natijalarga faqat shaxsning psixologik tarbiyasi orqali erishish mumkin. Shaxsning ta'limida befarqlikka yo'l qo'ymaslik, faqat deviant xatti-harakatlar uchun sharoit yaratishga olib keladi. Sog'lom turmush tarziga, jumladan, to'g'ri ovqatlanish, izchil jismoniy mashqlar va aqliy tayyorgarlikka rioya qilish orqali shaxs o'zini-o'zi takomillashtirish yo'lida salmoqli qadamlar qo'yishi, ma'naviy kamolotga erishishi, dunyoni va uning nozik tomonlarini chuqur idrok etish imkonini beradi.

Xulosa. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, ko'rish kengligi inson o'sishi va kognitiv funktsiyaga sezilarli ta'sir qiladi. Ushbu kenglikning kengayishi ma'lumotni samarali hazm qilish va murakkab muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi. Shu bilan birga, idrokni rivojlantirish uchun o'quv muhitini tuzish va kognitiv qobiliyatlarni oshirish uchun muayyan yondashuvlardan foydalanish juda muhimdir. Ushbu tadqiqot natijalari

psixologiya va ta'lim sohasida amaliy ahamiyatga ega bo'lib, odamlar uchun bilimlarni o'zlashtirish samaradorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ibodullayev Z. Tibbiyot psixologiyasi. Darslik. -T.: 2022
2. Ergash G'. Umumiy psixologiya. Darslik. -T.: 2020.
3. Melibayeva R.N., Usmanova X.E., Xaydarov I.O.. Umumiy psixologiya. 0'quv qo'llanma. -T.: 2018.
4. Xaydarov F.I., Xalilova N.I. Umumiy Psixologiya. Darslik. -T.: 2023.
5. Tibbiyot Ensiklopediyasi www.google.com